

УДК 378.14:81'243

Р. В. Миленкова

АКСІОПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Резюме

Стаття присвячена теоретичним аспектам підготовки в закладах вищої освіти особистості зі сталими ціннісними орієнтаціями. Розглянуто основні аксіопедагогічні умови формування фахівців та обґрунтовано їх реалізацію в освітньому процесі.

Ключові слова: аксіологія, особистість фахівця, аксіопедагогічні умови, загальна культура, професійне середовище.

Резюме

Статья посвящена теоретическим аспектам подготовки личности с устойчивыми ценностными ориентациями в высших учебных заведениях. Рассматриваются основные аксиопедагогические условия формирования специалистов и их реализация в образовательном процессе.

Ключевые слова: аксиология, личность специалиста, аксиопедагогические условия, общая культура, профессиональная среда.

Summary

The article is devoted to the theoretical aspects of forming a personality with stable values in higher schools. Some axiological and pedagogical conditions and their realization in study process are analyzed.

Key words: axiology, specialist's personality, axiopedagogical conditions, general culture, professional area.

Нині, коли розвиток суспільства знаходиться у так званій точці біфуркації, аксіопедагогіка системи освіти, зокрема вищої школи, може стати визначальним фактором подальшого соціокультурного та економічного прогресу.

Постановка проблеми. У суспільстві сформувалася потреба у сталому духовному та соціальному розвитку, який може бути забезпечений завдяки формуванню фахівців з сучасними духовними та соціальними цінностями, а також високими моральними якостями на вищих ступенях освіти. Означена проблема полягає у вирішенні суперечності між необхідністю перегляду соціальних стереотипів, соціальним замовленням на формування конкурентоспроможного фахівця та недостатньою розробкою теорії аксіологічного впливу на особистість та практики його впровадження.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні основних аксіологічних умов та підходів і розкритті особливостей їх проявів у закладах вищої професійної освіти.

Завдання даної статті полягає у виявленні характеристик аксіологічного середовища як цілісної системи взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу.

Зв'язок даної статті з науковими та практичними завданнями полягає в тому, що вища освіта потребує вдосконалення в напрямі відповідності сучасним тенденціям підготовки успішної особистості.

Аналіз актуальних досліджень. У контексті дослідження було здійснено огляд наукових публікацій з означеної проблеми. Зокрема проаналізовано аксіологічні категорії розвитку особистості, які представлені в працях таких дослідників, як Асмолов А. Г., Балабанові Л. М., Бех І. Д., Деркач А. А., Маслоу А. Г., Мясіщев В. Н., Платонов К. К., Рубінштейн С. Л. Хекхаузен Х. та ін.

Виклад основного матеріалу. Особистісні якості людини, як відомо, формуються все життя і характеризуються нелінійністю розвитку. Ефективність впливу на особистість саме протягом її професійної підготовки підтверджується наведеною у працях К. Платонова [7, с. 124-125] концепцією динамічної структури особистості, яка виявляє залежність формування певних якостей особистості від факторів біологічного та соціального. Відомо, що для кожного індивіда на певному етапі розвитку особистості існує межа можливих змін. На

різних етапах під впливом внутрішніх та суспільних обставин розвиток особистості виставляє різні межі змінюваності.

У рамках представленого дослідження нас цікавили особливості такого періоду розвитку особистості, як юнацтво. Саме під цю категорію підпадають майбутні фахівці, тобто нинішні студенти. Студент є центральною фігурою вищої школи, і від того, наскільки його освіта потім реалізується у соціальній практиці, багато що залежить у завтрашньому дні – в економіці, політиці, культурі. Вік студентства характеризується досягненням найвищих інтелектуальних, фізичних, іноді творчих результатів, адже відбувається підготовка до висококваліфікованої розумової праці. Саме цей період часто потребує формування вмінь цілепокладання, інколи корекції цінностей, допомоги в адаптації особистості до умов самостійного життя.

Аксіопедагогічний підхід до формування фахівців полягає у тому, що навчально-виховний процес у ВНЗ розглядається як організація системи цінного середовища та засобів психолого-педагогічного впливу на даному етапі розвитку особистості. Такий вплив, перш за все, спрямований на формування, розвиток та корекцію світогляду майбутніх фахівців.

Світогляд є складним утворенням і має такі узагальнені складові як аксіологічна, морально-вольова, та практична.

Аксіологічна складова - це вміння керуватися у власному житті певними суспільними регуляторами, такими, як норми, цінності, ідеали, переконання. Особистість сприймає світ крізь призму системи власних цінностей. Ціннісна орієнтація формується під впливом сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів та є одним з показників зрілості особистості.

Під ціннісною орієнтацією розуміють свідому оцінку явищ та предметів навколишнього світу з точки зору їх значущості для задоволення потреб та інтересів людини. У процесі аксіопедагогічного впливу доречно виділити два рівні: формування особистісних та професійних цінностей майбутнього фахівця, в яких розвиваються цінності нового знання, самовдосконалення, самоосвіти, професіоналізму. Власна професія, більш чи менш свідомо обрана, набуває все

вищої цінності для особистості протягом її навчання у ВНЗ. Студент починає цінити майбутню професію як сферу самореалізації та засіб досягнення певних життєвих цілей. На цьому етапі важливим є формування у майбутнього спеціаліста активної творчої життєвої позиції.

Морально-вольова складова світогляду – це емоційно-вольове засвоєння, перетворення в особистості поглядів, вірувань, знань а також цінностей і моральних норм у практичні вчинки і дії. Цей компонент також включає психологічну настанову щодо готовності до дії.

Практична складова світогляду є результатом сформованих загальних знань та уявлень про світ і полягає у готовності особистості до певного типу поведінки, певного виду діяльності. Отже, якщо мова йде про формування особистості фахівця, слід враховувати, що під формуванням розуміють «сукупність прийомів і способів соціального впливу на індивіда, який має на меті створити у нього систему певних соціальних цінностей, світогляд, концепцію життя, виховати соціально-психологічні якості і певний склад мислення» [1, с. 37].

Нині змістова частина формування професійних цінностей підлягає детальному аналізу та корекції, за останні десятиліття відбулася полярна зміна оцінки таких понять, як «кар'єризм», «фінансова та моральна компенсація», «творчий підхід» до професії. У дослідженні І. Гілевої представлено дані про те, що наявність у системі цінностей фахівця творчості впливає на рівень його професіоналізму [4, с. 114]. Взаємозалежність цих категорій зумовлюється такими обставинами:

- усвідомлення та прийняття творчості як цінності змінює людину порівняно з собою вчорашнім та відкриває нові можливості, чим сприяє підвищенню професіоналізму;

- захопленість роботою, самореалізація в професії виводять фахівця на більш високий рівень професійного становлення, адекватним якому стають нові цінності.

У зв'язку з цим вважаємо, що однією з основних цінностей, які необхідні сучасним фахівцям, є творчість. Формування ціннісного ставлення до нового,

творчого, інноваційного у майбутніх фахівців стає підґрунтям для формування готовності студентів до ціложиттєвого навчання та особистісного самовдосконалення.

Готовність до постійного саморозвитку нині стає необхідної умовою конкурентоспроможності фахівця та ефективної життєдіяльності людини. Динамізм сучасного нелінійного світу змушує людину пристосовуватись до швидкозмінних умов і самому брати участь у змінах, які відбуваються. Тому суспільство висуває потребу у фахівцях, здатних саморозвиватися. З огляду на це одним з основних орієнтирів сучасної освіти стає підготовка особистості до ціложиттєвого навчання та самоосвіти. Самоосвіта, як складова саморозвитку особистості, є результатом самостійної освітньої діяльності [3, с. 204].

Самоосвітня діяльність розвиває такі якості особистості, як здатність бачити причини успіхів та невдач у самому собі, адекватна самооцінка, вміння та навички навчання та цілепокладання. Формування готовності до самоосвіти та ціложиттєвого навчання студентів упродовж навчання у ВНЗ передбачає озброєння технологіями засвоєння нових знань (когнітивний та гностичний компонент), формування такого світогляду, який забезпечує постійне самовдосконалення (філософський) та сприяння розвитку емоційно-вольової сфери (психологічний).

Самовдосконалення особистості відбувається не тільки за рахунок самоосвіти, а також за рахунок самовиховання, яке спрямоване на підвищення власних моральних, культурних та професійних якостей. Акмеологічна модель алгоритмів саморозвитку полягає в «актуалізації потреб в особистісному та професійному самопізнанні з метою особистісно-професійного зростання; ознайомленні з основними засобами психологічної самодіагностики та засвоєнні їх; формуванні професійних та гуманістичних ціннісних установок, еталонів та норм до об'єктів та суб'єктів професійної діяльності; розвитку підсистем професіоналізму діяльності та особистості; рефлексії професійної діяльності та особистісно-професійних якостей; формуванні потреби у професійному самовдосконаленні» [5, с. 273].

Готовність студентів до ціложиттєвого навчання та самовдосконалення ґрунтується на таких особистісних утвореннях як цінність, потреба, мотив. Тому процес аксіопедагогічного впливу на студента передбачає також дотримання умови здійснення впливу на мотиваційно-ціннісну сферу особистості у співвіднесенні з майбутньою професійною діяльністю.

Відомо, що будь-яка діяльність є результатом певної мотивації. Численні дослідження цього феномену (Маслоу А.Г., Мясіщев В.Н., Платонов К. К., Хекхаузен Х. та ін.) зосереджуються в основному на аналізі мотивів та зміни цілей однієї й тієї ж людини у процесі її розвитку.

Отже, вплив на мотиваційно-ціннісну сферу особистості студента доцільно розпочинати з індивідуально-психічної діагностики, аналізу прогресивних змін, виявлення значущих факторів впливу та реалізовано у формуванні, розвитку, корекції особистісних утворень. Таким чином, вплив на цінності та мотивацію студентів передбачає індивідуальний підхід та здійснюється за такими групами рівнів існування: загальнокультурні, професійно-групові, індивідуально-особистісні.

Доведено, що ієрархія мотивів впливає на всі сфери життя особистості – вона спрямовує людину на постановку цілей та концентрацію зусиль щодо їх досягнення. Тому формування особистості майбутнього фахівця з високим рівнем особистісної та професійної конкурентоспроможності передбачає, перш за все, вплив на систему потреб та мотивів студента. Вплив на мотиваційно-ціннісну сферу здійснюється за двома напрямками: внутрішній світ особистості; зовнішнє середовище, у якому перебуває студент.

Внутрішня індивідуальна мотиваційна система є результатом усього життєвого досвіду особистості і як правило є стабільним утворенням, яке виявляється у різноманітних ситуаціях. Така мотивація потребує виявлення, аналізу, рефлексії та можливої корекції чи самокорекції щодо життєвої стратегії особистості.

Зовнішнє середовище, яке впливає на мотиваційно-ціннісну сферу студента, ми намагалися побудувати так, щоб задовольняти умовам його самореалізації у

процесі життєдіяльності: усвідомленню, що таке успіх (реалізація цілі); можливості реалізувати себе в праці; відчуттю своєї значущості [6, с. 40-41].

Вплив на мотиваційну систему майбутнього фахівця в процесі його професійної підготовки здійснюється у проекції на його майбутню діяльність і передбачає формування цінностей власної професії, професійного розвитку та самовдосконалення. Так, А. Вербицький вважає, що «професійна мотивація та професійна спрямованість... не формується, якщо в навчальному процесі не представлені ті чи інші елементи майбутньої професійної діяльності [2, с. 47]», і з цим не можна не погодитись. Така думка свідчить про необхідність контекстного підходу до впливу на мотиваційно-ціннісну сферу майбутніх фахівців, тобто підходу, який забезпечує орієнтацію на майбутню професійну діяльність.

Мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості тісно пов'язані з рівнем її культури. Тому необхідним вбачається дотримання аксіопедагогічної умови забезпечення спрямованості навчально-виховного процесу на підвищення рівня загальної культури особистості.

Відомо, що приєднання до культури, як процес засвоєння традицій, звичаїв, цінностей та норм культури відбувається протягом усього життя людини, і період студентства є одним з найсприятливіших для цього. В процесі інкультурації студент оволодіває змістом фундаментальних духовних феноменів, відбитих у продуктах культури: мові, цінностях, нормах, творах мистецтва, тощо; набуває здатності діяти, орієнтуючись на випрацьовані людством/суспільством та прийняті ним (індивідом) установки, цінності та зразки.

Вплив на сферу культури майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки здійснюється за напрямками:

- 1) формування у студентів образу сучасного фахівця з високим рівнем загальної культури та морально-етичних якостей;
- 2) приєднання майбутніх фахівців до норм, установок, цінностей та традицій професійного середовища певної сфери діяльності;
- 3) формування вмінь критичної оцінки та прогнозування соціальних наслідків власної діяльності у професійному середовищі.

Виконання цієї педагогічної умови вимагає культурологічного підходу до навчально-виховного процесу. Він передбачає:

- розгляд усього навчально-виховного процесу в контексті культури та його спрямування на формування культурної людини;
- поповнення змісту навчальних дисциплін складовими, які сприятимуть розвитку загальної культури студентів;
- орієнтація виховної діяльності на підвищення культурного рівня майбутніх фахівців;
- націленість на формування внутрішнього культурного середовища ВНЗ;
- розумне співвіднесення традиційного та інноваційного в процесі професійної підготовки студентів.

Однією з основних цілей навчання майбутніх фахівців у ВНЗ є підвищення їх загальнокультурного розвитку, тобто «ступеню активного ставлення до духовної культури, потенційну та реальну культурну діяльність, систему затрат на неї, мотивацію та вибірковість, естетичні смаки, оцінки, показники морального розвитку особистості [5, с. 558]».

Щодо виховання моральних якостей майбутніх банкірів, ми погоджуємось з думкою Г. Селевка про те, що вони засновуються на «розумінні та засвоєнні моральних цінностей, які складають сучасну загальнолюдську мораль. Цінності ці – свобода, демократизм, гідність, честь, відповідальність, совість, сором, любов, доброта, екологічна культура, космічна свідомість, віра, воля, добродійність».

Розвиток морально-естетичної культури індивіда веде до її найвищого рівня – соціально-духовних форм: самореалізації (найвищі рівні соціалізації, сполучення індивідуального та суспільного, толерантність, комунікативність, професіоналізм) та найвищих форм свідомості (громадянське, екологічне, планетарне, ноосферне)» [8, с. 32].

З метою підвищення культурного та професійного рівня майбутніх фахівців у ході навчально-виховного процесу здійснюється сприяння формуванню у студентів образу сучасного професіонала з високим рівнем загальної культури та морально-етичних якостей.

Згідно до психологічного принципу єдності свідомості та діяльності, самосвідомість особистості є регулятором її дій та поведінки. Завдяки самосвідомості людина може проектувати свій розвиток на основі уяви про своє «Я» та ставлення до нього. Складовою «Я-концепції» кожної особистості є уявлення про себе як про фахівця. Тому майбутні фахівці мають сформулювати для себе ідеальний образ спеціаліста, на досягнення якого будуть спрямовані реальні зусилля. Узагальненому образу ідеального працівника, який було визначено в ході опитування студентів та фахівців різних галузей, властиві такі якості:

- високий рівень загальної освіти;
- професіоналізм, глибокі фахові знання та вміння;
- морально-етична та психологічна стабільність.

Ефективне функціонування фахівця в сучасних умовах професійної діяльності передбачає також дотримання вимог корпоративної культури. Тому доцільним вбачається приєднання майбутніх фахівців до норм, установок, цінностей та традицій професійного середовища певного типу діяльності ще в процесі їх професійної підготовки у ВНЗ.

Виділення цієї складової педагогічної умови забезпечення спрямованості навчально-виховного процесу на підвищення рівня загальної культури особистості та корпоративної культури галузі зумовлено підвищенням соціальних вимог до професійної нормативності банківської діяльності.

Аналіз наукової та методичної літератури дозволив з'ясувати, що професійно-групові норми є сукупністю правил та вимог, які найчастіше не є юридично заданими, але виступають як засіб регуляції поведінки, спілкування та взаємодії всередині сфери діяльності. Деякі організації мають також документально оформлений кодекс професійної поведінки співробітника, який регламентує такі основні складові корпоративної культури як розуміння філософії професії; ставлення до клієнтів (вихованців, пацієнтів) та колег; розвиток професійних якостей; вимоги до дисципліни, дотримання трудового розпорядку,

встановлених норм та умов роботи; відносини з урядовими структурами та спільнотою.

Практика показує, що наявність таких правил підвищує стійкість групи та ефективність її роботи, запобігає зниженню професіоналізму, сприяє зміцненню моральних норм та запобігає етичним ризикам.

Етичні ризики, або ризики репутації характеризують діяльність сучасних установ нарівні з економічною ефективністю. Оскільки репутація організацій залежить від окремих суб'єктів діяльності, зростають вимоги до дотримання ними професійної етики.

Оскільки професійна етика будується на цінностях, процес підготовки майбутнього фахівця включає у себе також формування професійних цінностей професійного середовища – сукупності ідей, концепцій, норм, які регулюють діяльність груп фахівців у певній галузі. Така сукупність носить цілісний характер і виступає як пізнавально-діяльнісна система.

Крім морально-етичного аспекту, високий рівень професіоналізму фахівця передбачає також формування вмінь критичної оцінки та прогнозування соціальних наслідків власної діяльності у професійній сфері. Майбутній фахівець з високим рівнем конкурентоспроможності повинен володіти сукупністю прогностичних вмінь, зокрема: вміння планувати власну діяльність та прогнозувати її результати; вміння використовувати різноманітні методики оцінки ефективності нововведень; вміння визначати близькі, середні та далекі перспективи власних дій; вміння брати на себе відповідальність за результати та наслідки впроваджених інновацій.

Цілісності взаємодії аксіопедагогічних умов процесу формування особистості майбутніх фахівців надає контекстність – зв'язок кожного компоненту з майбутньою професійною діяльністю у професійній галузі; взаємопроникнення різних складових та їх взаємодія; системність у побудові освітньо-виховного процесу.

Висновки. Таким чином, вища школа, яка приймає аксіопедагогічну стратегію формування особистості фахівця, відзначається тим, що спрямовує свої

зусилля на розвиток конкурентоспроможності особистості, відкритої до нового і тієї, що прагне досягти власного успіху на основі чітких та сталих ціннісних орієнтацій. З метою формування таких фахівців застосовуються аксіопедагогічні умови: застосування системного підходу до науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу у ВНЗ; здійснення впливу на мотиваційно-ціннісну сферу особистості у співвіднесенні з майбутньою професійною діяльністю; забезпечення спрямованості навчально-виховного процесу на підвищення рівня загальної культури особистості.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості. У двох книгах. Книга друга. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 342 с.
2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : метод. Пособие /А. А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.
3. Власова О. І. Педагогічна психологія / О. І. Власова. – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
4. Гилева И. О. Творчество как характеристика профессионализма // Инновации в образовании / И. О. Гилева. – 2003. – № 5. – С. 112 – 114.
5. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО МОДЭК, 2004. – 752 с.
6. Дмитренко Г. А. Мотивация и оценка персонала : учеб. пособие / Г. А. Дмитренко, Е. А. Шарапатова, Т. М. Максименко. – К. : МАУП, 2002. – 248 с.
7. Платонов К. К. Концепция динамической функциональной структуры личности // Психология личности в трудах отечественных психологов. Сост. Л. В. Куликов. – СПб. : Питер, 2000. – С. 119 – 130.

8. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. Т. 1. / Г. К. Селевко – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.

Milenkova R.V. Axiopedagogical Conditions of Forming Specialists' Personalities in Higher Educational Institutions